

ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена розгляду проблеми ціннісних орієнтацій української молоді. Проведено порівняльний аналіз цінностей молодих людей різних поколінь. Показано, що сучасна молодь зорієнтована на прагматичні та індивідуалістичні цінності. Представлено засади переорієнтації молоді у напрямі духовного зростання

Ключові слова: ціннісні орієнтації, молодь, динаміка, суспільство, пріоритет, особистість, духовність

Статья посвящена рассмотрению проблемы ценностных ориентаций украинской молодежи. Проведен сравнительный анализ ценностей молодых людей разных поколений. Показано, что современная молодежь ориентирована на прагматические и индивидуалистические ценности. Представлены основы переориентации молодежи в направлении духовного роста

Ключевые слова: ценностные ориентации, молодежь, динамика, общество, пріоритет, личность, духовность

Article considers the problem of value orientations of Ukrainian youth. A comparative analysis of the values of young people of different generations. Shown that young people today focused on pragmatic and individualistic values. Presented principles reorient youth towards spiritual growth

Keywords: values, youth speaker, society, priority, personality, spirituality

Актуальність. Відомо, що система ціннісних орієнтацій виражає змістовне відношення людини до соціальної дійсності і в цій якості визначає мотивацію її поведінки, робить істотний вплив на усі сторони її діяльності. Це складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особи, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надаючи сенс і напрям особистим позиціям, поведінці, вчинкам.

Система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру. Вершина її - цінності, пов'язані з ідеалами і життєвими цілями особи. Як елемент структури особи, ціннісні орієнтації характеризують внутрішню готовність до здійснення певної діяльності по задоволенню потреб і інтересів, вказують на спрямованість її поведінки. Оскільки набір цінностей, які засвоює індивід в процесі соціалізації йому "транслює" саме суспільство, дослідження системи ціннісних орієнтацій молоді виявляється особливо актуальною проблемою. Вивчення ціннісних орієнтацій, що наявні у сучасному суспільстві потребує з'ясування природи, характеру та механізмів процесів, що відбуваються. Аналіз соціально-політичної та економічної ситуації в Україні свідчить, що змін зазнає вся система, всі види суспільних відносин, тобто процеси змін носять загальний, всеохоплюючий характер і по своїй природі можуть розглядатись як глибока трансформація суспільства.

В зв'язку з цим в останні роки у вітчизняній соціологічній літературі набула поширення думка про те, що сучасні соціально-економічні та політичні процеси в Україні потрібно аналізувати в межах трансформаційної парадигми,

беручи до уваги, насамперед, поступову зміну, перетворення суспільних структур, в рамках яких можуть співіснувати паралельно як старі, так і нові елементи.

Сучасний період розвитку української держави, соціальних інститутів та суспільних відносин визначається як період трансформаційних процесів, пошуку власного шляху розвитку та зміни цінностей. Насамперед, на нашу думку, слід відзначити суперінтенсивність протікання процесу розшарування суспільства. Це дуже небезпечно, оскільки веде до різкого збільшення частки знедолених та маргіналізованих верств населення при збереженні відносно невеликого відсотку багатих. Це призводить до руйнування прошарку «середнього» класу населення, інтелігенції, тобто найбільш свідомого та стійкого ядра суспільства. Безумовно, це позначається й на ціннісних орієнтаціях нашої молоді.

Мета статті – порівняти основні ціннісні орієнтації громадян України старшого віку і молоді; виявити ієрархію пріоритетів та з'ясувати, які чинники впливають на те, як відбувається формування системи цінностей нового покоління.

Для порівняння використані результати двох національних репрезентативних опитувань населення України, проведених Центром “Соціальний моніторинг” та Українським інститутом соціальних досліджень: “Ціннісні орієнтації населення – 1996”. Це дослідження відбулося у вересні-жовтні

1996 року. Вибіркова сукупність складала 2811 респондентів від 18 років та старші, яке було складовою проекту “Світове дослідження цінностей” (“World Values survey”, керівник – Р.Інглхарт), та “Ціннісні орієнтації населення – 1999”, проведеного у грудні 1999 року, вибіркова сукупність 1200 респондентів, яке було складовою європейського дослідження цінностей (“The European Values Survey”, керівник – Л.Халман). Крім того, до аналізу включені окремі індикатори моніторингового опитування громадської думки населення України у 2002 році, яке щомісяця проводиться Українським інститутом соціальних досліджень та Центром “Соціальний моніторинг” за національною репрезентативною вибіркою.

Аналіз результатів цих соціологічних досліджень дозволяє виявити таку ієрархію пріоритетів в українському суспільстві за 1996-2002 р.р.: сім'я, друзі, робота, вільний час, хобі, релігія, власний бізнес, політика. Розглянемо рейтинг основних цінностей життя молоді у порівнянні з усім населенням та з попередніми результатами. Сім'я, коло друзів та робота були й залишились найважливішими складовими життя. Більш високий рівень зацікавленості представників молодого покоління політикою та власним бізнесом уже тоді був визначений та інтерпретований як ознака міжпоколінних зрушень та зміни системи життєвих орієнтирів.

Таблиця 1 - Рівень важливості складових життя для дорослого населення (віком 18 років і старші) та молоді 18-28 років(питома вага тих, хто дав відповіді "дуже важливо" та "скоріше важливо"), %

	1996 рік		1999 рік		2002 рік	
	Доросле населення	Молодь	Доросле населення	Молодь	Доросле населення	Молодь
Сім'я	97	97	97	95	94	93
Друзі, знайомі	87	93	86	91	87	95
Робота	83	84	84	86	80	90
Вільний час	69	81	64	76	76	90
Хобі	51	72	59	68	59	75
Релігія	49	49	51	40	54	48
Власний бізнес	33	65	38	59	- *	-
Політика	28	23	36	64	32	31

* Запитання не ставилося

Можна простежити, як змінюються мотиваційно-ціннісні орієнтації молоді в період переходу до іншої моделі суспільства. Це можна зв'язати з тим, що їх уявлення про життя, в силу цілого ряду причин, у тому числі і віку, не стали ще досить усвідомленими. Тому, наростаючі громадські протиріччя позначаються на мотиваційній сфері молоді і ведуть до зміни їх ціннісних орієнтацій.

Згідно з визначенням тлумачного словника, молодь - це соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення і обумовлених тими і іншими соціально-психологічними властивостями, які визначаються суспільним устроєм, культурою, закономірностями соціалізації, виховання цього суспільства. Демографічний стандарт України розглядає молодь як групу людей від 14 до 35 років. ("Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" від 05.021993. №2998 - XII). Знаходячись на перехідній стадії від світу дитинства до світу

дорослих, молоде покоління переживає найважливіший етап у своєму житті - сімейній і несімейній соціалізації.

Соціологічні, економічні і культурні характеристики молоді зазнали значні зміни в результаті демографічних змін і змін в соціальному оточенні, індивідуальній і колективній поведінці, стосунках усередині сім'ї, у виробничих чи навчальних групах і умов на ринку праці.

Молодь - свого роду соціальний акумулятор тих трансформацій, які завжди поступово(день за днем, рік за роком) і тому непомітно для загального погляду відбуваються в глибинах громадського життя, будучи непомітними для більшості. Це критичні погляди і настрої відносно існуючої дійсності, нові ідеї і енергія, які особливо потрібні у момент корінних реформ.

Як носій величезного інтелектуального потенціалу, особливих здібностей до творчості (підвищену чутливість сприйняття, образність мислення, і тому подібне), молодь - прискорювач впровадження в практику нових ідей, ініціатив, нових форм життя, оскільки за природою вона ворог консерватизму і застою. Цінність молодості у сучасному світі збільшується і у зв'язку із збільшенням строків освіти, професійної підготовки, необхідної в умовах науково-технічної революції.

В молодості людина легко набуває основні знання, уміння та якості особистості. Слід зауважити, що за нашими спостереженнями, молодь акцентує увагу на західних, американських якостях особистості (впевненість у собі, цілеспрямованість, життєрадісність, раціоналізм, самоактуалізація), відсуваючи на задній план такі якості, які сьогодні більше цінує старша генерація людей: відповідальність, доброта, толерантність, чуйність тощо. Проте, аналізуючи це явище, не треба поспішати з категоричними висновками на захист старшої генерації. Необхідно зважити на певний максималізм молоді, на агресивне вторгнення в нашу свідомість західної, американської культури, а також на динамічні економічні, культурні та соціальні кризи, які переживає наша країна в цей складний для нас період.

Зважаючи на зазначене вище, ми вивчали ціннісні орієнтації сучасної молоді. Було опитано 1076 студентів різних навчальних закладів України, що навчалися за різними спеціальностями. Вік студентів 18-21 рік. Дослідження проходило в березні-квітні 2012 року.

Зазвичай для отримання результатів щодо ціннісних орієнтацій використовуються такі діагностичні методики: О.Запорожця, що спрямована на виявлення рівня розвитку цілеспрямованих вольових дій, змісту моральних мотивів поведінки; “Методика дослідження ціннісних орієнтацій (МДЦО М.Рокича, адаптована провідним вітчизняним психологом В.Семіченко)”; “Модифікована карта особистості” К.Платонова тощо. На відміну від традиційних методів, які виявляють ієрархію пріоритетів серед таких цінностей, як сім'я, робота, друзі, хобі тощо, ми прагнули з'ясувати базові цінності сучасної молоді.

Під базовими цінностями розуміються основні життєві сенси, якими індивіди, включені в різні форми соціальної активності, керуються у своєму повсякденному житті; сенси, які значною мірою визначають ставлення індивідів до дійсності, що оточує їх, і детермінують основні моделі соціальної поведінки.

Нами було сформульовано 15 ціннісних орієнтацій, що відображали діалектику життєвого вибору, оскільки містили альтернативні за своєю психологічною сутністю значення. Досліджуваним було запропоновано бланк цієї методики, де зазначені цінності були розташовані за алфавітом. В інструкції студентам пояснювали, що ці цінності треба переструктурувати так щоб вони розташувались за ступенем значущості для кожного респондента. Досліджувані мали приписати бали від одного до п'ятнадцяти: один бал – цінність, яку він ставить для себе на перше місце; два бали – на друге місце і т.д. Наведемо перелік ціннісних орієнтацій:

1. Благополуччя близьких друзів
2. Везіння
3. Взаєморозуміння
4. Влада
5. Власне благополуччя
6. Доброта
7. Заможність
8. Здоров'я

9. Розваги
10. Свобода
11. Справедливість
12. Успіх
13. Фізична насолода
14. Чесність
15. Яскраві враження

Найбільш значущими виявилися такі цінності: здоров'я – 72% досліджуваних поставили цю цінність на перше місце; власне благополуччя – 68 %; фізична насолода – 56 % поставили цю цінність на перше місце та розваги – 31%.

Найменш значущими для студентів виявилися наступні цінності: свобода (21%), благополуччя близьких друзів (18%), чесність (14%), доброта (4%).

Таким чином, за останнє десятиліття в структурі життєвих пріоритетів молоді стався перехід від спрямованості на самореалізацію і альтруїстичні цінності до спрямованості на розваги, фізичні насолоди і особисте благополуччя.

У сучасній студентській молоді спостерігається тенденція до переорієнтації на індивідуально та особистісно значущі цінності. Переважна більшість молоді на передній план ставить матеріальні цінності; цінності, які мають значення лише в теперішньому часі і лише для них самих – цінності найближчої перспективи.

Для сучасної молоді характерне прагнення до самоствердження і бажання бути такими, що визнані оточенням. Думка про вигідне самовизначення в житті і необхідності підготовки до цього, зайняла головне місце у свідомості студентів. Очевидна потреба в життєвому і професійному самовизначенні, заможність та насолода від життя.

Аналіз отриманого матеріалу дозволяє виділити наступні якісні співвідношення спрямованості особи : приймають громадську спрямованість – 35%, особисту – 50%, керуються мотивом самоствердження – 70%, прагнуть матеріальних цінностей – 60%, духовних – 43%.

Більшість молодих обирає прагматичну орієнтацію, пріоритет матеріальних цінностей над духовними. Проте, багато хто з них шукає можливість поєднати духовні та прагматичні цінності. Їх можна назвати «культурними прагматиками». Саме ця категорія молоді вимагає особливої уваги і є резервом духовності при створенні певних умов їх подальшого розвитку. З точки зору виховання це означає, що в центрі уваги повинна бути актуалізована (максимально розвинута) особистість, яка через трансформовані, «окультурені» прагматичні цінності прямує до духовного зростання, будує ієрархічно правильну систему цінностей, в якій пріоритет залишається за духовними.

Перехід суспільства від того, де примусово направляється господарство до сучасного ринкового обумовлює публічні зрушення у ціннісних уявленнях, орієнтаціях і типах поведінки різних груп і верств населення. Само по собі втілення економічних реформ не дало б такого ефекту, якби не отримали досить велике поширення новітні, такі, що не практикувалися раніше, типи економічної поведінки, що відповідають новим реаліям.

Незважаючи на досить консервативну природу систему цінностей, яка визначається не лише економічними стосунками, що стають "тут і зараз", але і минулим життєвим досвідом, статусом конкретної людини, групи, традиціями і звичаями, в суспільстві утворилася достатньо представницька реферативна група, яка є носієм і рушієм новітніх економічних стосунків. Ця група в достатній мірі адаптувалася до нових економічних умов, їй вдалося в цьому середовищі набути нової ідентичності, і завдяки цій ідентичності інтегруватися в нову економічну дійсність.

Одночасно з'явилася і інша спільність людей, чия особиста ідентифікація не співпадає з соціальною ідентифікацією, група аутсайдерів, які не приймають ринковий варіант розвитку. Це призводить до моральної деградації особи і зниження цінності людського життя, примітивізує сенс людського буття, провокує асоціальні і протиправні форми самореалізації (злочинність, алкоголізм, наркоманія, проституція), обумовлює масове поширення містичних уявлень, рухів і нетрадиційних культів, що представляють реальну небезпеку для морального здоров'я юної людини, послабляє і руйнує механізми культурної спадкоємності, погрожуючи збереженню самобутності вітчизняної культури.

В той же час некоректно пояснювати кризу ціннісних орієнтацій лише експансією масової культури Заходу, яка супроводжує інтеграцію у світову економічну систему. Багато в чому виникненню кризової ситуації сприяли події внутрішнього життя країни і хід історичних подій недавнього, що минуло. Треба згадати, що було з нашими громадянами внаслідок впливу потужної системи освіти і виховання, пригноблення всякого інакомислення, за допомогою крайніх насильницьких способів протягом близько вісімдесяти років, тобто упродовж життя практично трьох поколінь. Ідеали і цінності колишнього суспільства увійшли до свідомості усіх людей, що зараз живуть, дуже ґрунтовно і глибоко.

Слід підкреслити, що в умовах відмови від старої ціннісно-нормативної системи (соціалістичної) і декларування нової (демократичної) в суспільстві потрібно було послідовне створення відповідної законодавчої бази і державної політики. Оскільки цей процес затягнувся, суспільство виявилось в стані тотальної аномії. Аномія призводить до погіршення морального стану молоді, тоді як саме моральний стан є психологічною основою формування ціннісно-нормативної системи.

Українська молодь схильна до аномічної деморалізованоості, авторитаризму і соціальному цинізму. В результаті аномічної деморалізованості у молоді не формується стійка система цінностей, що відповідає перспективі демократичного розвитку суспільства.

Таким чином, проведене дослідження дає змогу зробити такі **висновки**.

1. Сучасна ситуація в Україні характеризується зростаючим протиріччям між соціальними потребами суспільства та розвалом соціальної сфери, що посилюється, руйнуванням її потенціалу, соціальної інфраструктури, інтенсивним розшаруванням суспільства, ростом частки злидених та маргіналізованих верств населення, погіршенням якісних характеристик популяції, соціального самопочуття людей, зростанням соціальної напруженості. В цих умовах зростає необхідність вироблення ефективної соціальної політики та системи соціального захисту, які сприяли б ефективному реформуванню соціальної сфери.

2. Важливою детермінантою соціальної діяльності особистості є ціннісні орієнтації. Вони втілюються в ідеалах, інтересах, спрямуваннях людей та визначають їх поведінку. Відмова в останні роки від раніше існуючих цінностей, в центрі яких стояла офіційна доктрина та неофіційна установка на пріоритетну цінність праці, привнесення західних моральних установок, розповсюдження соціально принадної міфологеми швидкого збагачення та “гарного життя” призвели до руйнування у багатьох людей звичних соціальних та моральних орієнтирів, і в результаті – непослідовність у поведінці та свідомості, нестабільність в суспільстві на макро- та мікрорівні. Спроба привнести нову – ліберально-демократичну систему цінностей, пов’язану з індивідуалізмом, особистою наживою, не може бути прийнята більшістю населення старшого віку, вихованого в дусі колективізму. Традиційне соціально-культурне ядро української нації сьогодні активно розмивається засобами масової інформації, соціальною практикою пореформеного періоду життя суспільства. Дестабілізація суспільства сприяє росту числа девіантних проявів: алкоголізації, наркоманії, проституції, бродяжництва, жебракування, криміналізації цієї частини населення.

3. Що стосується картини морально-психологічного стану української молоді, то слід зазначити несприятливі показники морального здоров’я, тоді як психологічне і психічне здоров’я знаходиться на відносно прийнятному рівні.

4. Програма духовного розвитку сучасної молоді повинна ґрунтуватись на поєднанні двох взаємозалежних сутностей: забезпеченні гідних умов життя, підтримки на належному рівні базових вітальних потреб та відповідний розвиток духовної складової молодих людей, їх залучення до морального самотворення. Одвічні духовні цінності необхідно формувати в сучасній молоді, опираючись на наукові знання з психології, з урахуванням нових умов життя в соціумі. Отож, у нових реаліях розвитку суспільства завдання духовно-морального виховання молоді набуває першочергового значення. В ситуації, коли молодь зазнає все більш негативного впливу зі сторони засобів масової інформації, мережі Інтернет, нічних клубів, нездорового способу життя, необхідні більш дієві засоби залучення молоді до джерел духовного, вічного, нетривіального. Духовно-моральне виховання молоді - це водночас велика відповідальність і джерело зміцнення нації. Духовно-моральний потенціал складають загальнолюдські та християнські цінності, моральні норми, які є регуляторами стосунків у суспільстві.

Література

1. Балакірева О.М., Ганюков О.А., Дудар Н.П. Система ціннісних орієнтацій, культурні потреби і духовний світ української молоді//Про становище молоді в Україні (за підсумками 1999 року): Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України.- К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – С. 53-58.
2. Башкирова Е.И. Трансформация ценностей российского общества//Полис (Политические исследования).–2000. – №6. – С. 51-65.
3. Васенина И. Ценностные ориентации студенческой молодежи и экстремизм / И. Васенина // Высш. образование в России. - 2007. - № 11. - С. 116-119.
4. Голуб А.М. Формирование ценностных ориентаций молодёжи в процессе досуговой деятельности / А.М. Голуб // Вопросы психологии. – 2009. – № 4. – С. 53-57.
5. Максимова О.А. Дифференциация ценностных ориентаций студентов / О.А. Максимова,

Г.Р. Калезина // Вопросы психологии. – 1999. – № 6. – С. 132-138.

6. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності - К.: Либідь, 2003. - 376 с.

7.

Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали. / за ред. В.М. Ворони, А.О. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2000. – 390 с.